

ОСОБЛИВОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття розкриває вплив особистісних ресурсів як визначальних чинників на формування успішної особистості. Висвітлені результати теоретичної розвідки та соціально-психологічний аспект включення молоді у різні види діяльності.

Ключові слова: самовизначення, особистість, ідентичність, цінності,

Abstract

The paper shows the impact of personal resources onto successful personality molding. The investigation results and social-psychological aspect of youth involving in different kind of activities were shown.

Keywords: self-determination, personality, identity, values.

Згідно з Е. Еріксоном [1] вік студентства це передусім **криза ідентичності**, яка полягає у послідовності соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій, самовизначень та **особистісних змін**. Спираючись на концепції деяких зарубіжних (R. Devis, T. Millton, R. Curtis, D. Magnusson) та вітчизняних (П. Лушин, 1999) психологів, під особистісними змінами ми розуміємо міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності. Даний перехід виникає в умовах неможливості особистості продовжувати своє функціонування на існуючому рівні. Це характерно для ситуацій переживання студентом досвіду, що виходить за межі звичайного людського (наприклад, психічна травма), коли студент-початківець вимушений відмовитись від колишніх цінностей і принципів, колишніх способів існування і шукати абсолютно нових, раніше невідомих і незнаних, але тих, які дозволяють вижити у важкій ситуації і перейти до нового, більш ефективного способу функціонування.

Як зауважує Ю.Н. Кулюткін, перехід до дорослого життя, як і будь який перехідний етап, сповнений протиріччями. З одного боку, молода людина здобуває статус дорослої людини, але з іншого боку такого досвіду життя у неї ще нема. Різні «дорослі» ролі засвоюються нею не відразу: в одних випадках вона діє як дорослий, а в інших – ще ні, що у свою чергу зумовлює й різну ступінь серйозності та відповідальності у різних ситуаціях. Молода людина намагається всіляко підкреслити свою самостійність у виборі і прийнятті рішень, однак цей вибір може здійснюватися імпульсивно, а прийняття рішення часто змінюватися.

Р.Уайт зазначає, що захисні процеси, якщо вони спрямовуються на підтримку цілісної особистості, сприяють її розвитку. Вчений описує подолання і як процес, спрямований на умови оточення, і як захисний механізм, сфокусований на особистості. Він вважає, що адаптація може бути і усвідомленою, і неусвідомленою, однак у будь-якому випадку вона має розвиваючий характер, оскільки сприяє збагаченню людських ресурсів [2].

Як зауважує І.С. Кон, «сучасні молодіжні об'єднання багатоподібні». Роз'яснює вчений це тим, що «вони задовольняють різні соціальні і психологічні потреби формуючої особистості: включення в суспільно-політичне життя, забезпечення особистою безпекою, розширення кола спілкування та способів проведення дозвілля, задоволення культурних та духовних потреб і т.д.). За думкою І.П. Башкатова, молодь вступає в субкультуру для задоволення потреб у спілкуванні, самостверженні, які в силу яких-небудь причин у формальній групі не змогли задовольнити. В молодіжних субкультурах молоді люди знаходять можливість вільно проявляти такі компоненти своєї особистісної ідентичності, які їм прийшлося би ховати в інтерперсональній поведінці у формальних групах, та не тому, що поведінка - асоціальна, а тому, що прояв виявлених характеристик особистості цих молодих людей (у субкультурах) не дало бажаного статусу у формальних групах. Існує думка серед науковців, що молодіжна субкультура є альтернативною формою соціалізації особистості в юнацькому віці [3].

Е. Еріксон вважав центральним завданням юнацького віку формування еґо-ідентичності – інтеграцію інформації, яку людина одержує про себе, у цілісну несуперечливу особистість. Е. Еріксон детально аналізує механізми формування самосвідомості, нове почуття часу,

психосексуальні інтереси, а також патогенні процеси і варіанти розвитку юності. Дж. Марсія модифікував концепцію Е. Еріксона, виділивши 4 основних варіанти чи стани формування ідентичності. Цими чотирма варіантами чи статусами ідентичності є передвизначеність, дифузія, мораторій та досягнення ідентичності. Вони визначаються з урахуванням двох факторів: чи пройшов індивідуум стадію прийняття власних рішень, що називається кризою ідентичності, і чи пов'язав він себе твердими зобов'язаннями відносно вибору власної системи цінностей та майбутньої професійної діяльності. Як показали більш пізні дослідження, зазвичай юнацький вік не є віком досягнення ідентичності. За даними, що наводяться Д. Шеффером, лише у віці 21 року більшість людей досягають тільки самого мораторію, а стабільна особистість досягається значно пізніше.

В нашому дослідженні ми спирались на класичне визначення в індивідуальній психології А.Адлера, згідно з яким перед всіма людьми в процесі життєздійснення постають три глобальні проблеми – озадачування з самовизначення у сферах професійного становлення (учіння-праця), соціально-психологічні взаємодії (співробітництво-дружба), особистого життя (любов-шлюб) [4]. Ще в давні часи філософи стверджували: хочеш бути щасливим – вибери правильні пріоритети у власному житті. Сократ, Платон і Піфагор вважали найважливішим вибір друзів, своєї «половини» та майбутньої професії. Професія, за висловом Г. Сковороди, має бути пов'язана зі спорідненою діяльністю, що відповідає нахилам і здібностям, притаманним особистості. Метою нашого дослідження цікавило визначення ціннісних пріоритетів студентської молоді. Аналіз локалізації пріоритетів студентської молоді ВНТУ (результати дослідження 2012-2014р.р.) представлені в табл.1.

№	Цінності та пріоритети	%
1.	Сім'я	32,1
2.	Навчання, отримання знань, саморозвиток	20,5
3.	Професійна кар'єра	17,7
4.	Суспільне призначення	16,1
5.	Хобі (заняття улюбленою справою)	9,8
6.	Матеріальне забезпечення	9,8
7.	Здоров'я, здоров'я близьких, рідних	5,4
8.	Друзі (дружні стосунки)	3,6
9.	Політика	1,8

Таблиця.1. Пріоритети студентської молоді

Як бачимо, у структурі ціннісних пріоритетів домінує сім'я, яка залишається найважливішою складовою життя. Наступними пріоритетами визнані навчання, отримання знань, саморозвиток. Цілком природно, що для молоді це набуває більшого значення. Такі основні цінності, як професійна кар'єра, суспільне призначення, хобі входять в п'ятірку основних життєвих орієнтацій, що свідчить, на нашу думку, про велике бажання вирішити найважливішу проблему самовизначення людини. На наш погляд, є тенденції у підвищенні рівня зацікавленості представників молодого покоління у матеріальному забезпеченні, у родинних цінностях, таких як здоров'я близьких та рідних, підтримку дружніх стосунків, що може означати певні зміни системи життєвих орієнтирів у порівнянні з попереднім поколінням.

Близьким до поняття «ідентичність особистості» Е. Еріксона є поняття самовизначення. Самовизначення тісно пов'язане з виникненням у юнацькому віці життєвої перспективи особистості і потребує відповідей як на запитання «ким бути?» (що складає професійне визначення), так і на питання «яким бути?» (що відноситься до особистісного та морального самовизначення).

В роботах А. Ватермана більшою мірою акцентується ціннісно-вольовий аспект ідентичності. Він вважає, що ідентичність пов'язана з наявністю у людини чіткого самовизначення, котре включає вибір цілей, цінностей та переконань, якими вона керується в житті. Цілі, цінності, переконання А. Ватерман вважає елементами ідентичності, що формуються в результаті вибору із альтернатив та являються підставою для життєвого визначення. Він розглядає ідентичність з процесуальної та змістовної сторін. По-перше, процес формування ідентичності охоплює засоби, з допомогою яких людина ідентифікує, оцінює та відбирає цінності, цілі, переконання, котрі в подальшому стануть

елементами її ідентичності. По-друге, ідентичність неможливо розглядати без врахування змістовної специфіки цілей, цінностей та переконань, котрі людина обирає. Кожний елемент відноситься до певної сфери людського життя. А. Ватерман виділяє чотири сфери життя, найбільш значущі для формування ідентичності: вибір професії та професійного шляху; прийняття та переоцінка релігійних і моральних переконань; політичні погляди; прийняття набору соціальних ролей, включаючи статеві ролі та очікування щодо шлюбу та батьківства [5]. Оскільки процес самовизначення може бути спонтанним або керованим, зазвичай спонтанний вибір професії відбувається під тиском життєвих обставин, і тому часто не стільки підпорядкований цінностям, інтересам, здібностям молодого людини, скільки обумовлений збігом тих чи інших факторів, що впливають на професійний вибір. Важливою рисою ментальної моделі юнацького віку є формування власної системи моральних суджень та переконань, що є, за Л. Колбергом, ознакою переходу на конвенційний рівень моралі. Р. С. Немов зазначає, що серед моральних проблем, які хвилюють юність, постають проблеми добра і зла, справедливості та беззаконня, порядності та безпринципності, вирішення яких виходить за межі стосунків та інтимних міжособистісних відносин і торкається людського існування в цілому.

Важливішими процесами перехідного віку К. Левін вважає розширення життєвого світу особистості, кола її спілкування, групової приналежності і типу людей, на яких вона орієнтується. Дослідження О. О. Бодалева показали, що саме в юнацькому віці проста сукупність властивостей соціальної перцепції вбудовується в цілісну модель особистості чи імпліцитну теорію особистості, за допомогою якої юнак організує та структурує своє ставлення до інших людей та власну самосвідомість [6]. Двома важливими складовими частинами образу іншого в юнацькому віці виступають «образ дорослого» та «образ однолітка». Для юнацького віку характерним є сприйняття в образі дорослого негативних рис – слабкості, непослідовності, розбіжності між теорією та практикою. Таким чином, юнацький вік є сенситивним періодом у розвитку усіх складових ментальної моделі світу, що пов'язане з розвитком у цьому віці теоретичного мислення та його вищої форми – гіпотетико-дедуктивного мислення, переходом на новий рівень морального та особистісного розвитку, початком професійного та особистісного самовизначення, розширенням життєвого кола особистості. Основними напрямками розвитку ментальної моделі світу у юнацькому віці є формування світогляду, розвиток ідентичності, формування власної системи моральних переконань, ускладнення та об'єктивізація системи оцінки дорослих та однолітків, поява життєвої перспективи.

Високий рівень соціальної активності особистості сприяє постійному уточненню життєвої програми і висовує на перший план здатність до швидкої корекції життєвої програми, яка пов'язана зі здатністю домислення взагалі, але насамперед, із здатністю до вирішення проблем, які стосуються рефлексії бажань, потягів, уподобань, тверджень, певних правил, якими користується особистість, тощо [7]. Як відомо, результати, яких людина досягає у своєму житті, на 20 – 30 % залежить від інтелекту і на 70 – 80 % - від мотивів, які регулюють її поведінку (Мясищев). Добра мотиваційна регуляція можлива лише за умови досягнення людиною оптимального рівня емоційної незалежності своєї мотивації. Для управління і регуляції своїх сполук і мотивів людина повинна попіклуватися про відповідний емоційний настрій (А. Файзуллаєв). На нашу думку продуктивна мотивація може сприяти успішній адаптації. Як зауважує В. Гарбузов продуктивна мотиваційна саморегуляція можлива лише тоді, коли людині не властива підвищена тривожність і депресивні стани.

На неуспіх у діяльності впливає самооцінка. Через посилення ситуаційної і особистісної тривожності люди, схильні до ризику, а також, як вважає Я. Рейковський, «перестраховщики» постійно переоцінюють свої можливості. Очікування неприємної події може викликати більше нервово напруження, ніж сама подія. Проява невротичних реакцій (тривоги, хвилювання, напруги) у таких людей через життєві труднощі можуть обумовити початкову стадію неврозу. Тому «високотривожним» індивідам необхідна психологічна підтримка інших людей. З іншого боку, науковці – С. Кобас, С.Мадді визначають, що люди з високим рівнем стресостійкості здатні успішно протистояти переходу стресу у стадію дистресу. Сила постійної мотивації до досягнень у діяльності чи сила потреб є фактором, що визначає емоційну стійкість індивіда. Низьку емоційну стійкість обумовлює тривога (хвилювання, напруга). Типовою причиною тривоги є внутрішній конфлікт, пов'язаний з неправильним уявленням особистості про себе і про свої досягнення [8].

Жан Брукс [9] відмічає, що розширити можливості навчального закладу щодо здатності переборювати важкі ситуації і залишатися стабільним під впливом несприятливих умов адаптації можна за допомогою структурованих методик, методів, і робить припущення, що навчальні заклади

могли б підсилити пружність, розвиваючи соціальну компетентність, зміцнюючи зв'язки між студентами й викладачами, доносячи інформацію студентам про високі очікування їх навчальної й суспільної діяльності, збільшуючи пружність у викладачів і інших співробітників, підтримуючи взаємини з родинами студентів, використовуючи можливості громадськості, тому що за теорією прихильності Дж. Боулбі соціальна підтримка зі сторони значущого дорослого є важливим фактором психічного і фізичного здоров'я.

І. Кузнецова висвітлює в своєму експерименті ефективність застосування методів роботи для розвитку ментальної моделі світу активних користувачів Інтернет раннього юнацького віку, який відкриває перспективи для подальшого дослідження розвивальних можливостей Інтернет – середовища, пошуку та розробці методів психологічної роботи в кібернетичному просторі. Це пов'язане з формуванням світогляду сучасних юнаків, як вказує Р.С. Немов. Він пише, що «сучасне життя формує у сучасних юнаків психологію, що істотно відрізняється від психології юнаків, що жили декілька років тому. Це більш відкритий, неупереджений погляд на світ, що включає постановку і розв'язання багатьох проблем морально-етичного характеру; і самостійність, хоча і супроводжують її не завжди правильні судження, і включення в обговорення таких соціально – політичних, економічних та релігійних проблем, які нещодавно вважались нехарактерними (наприклад, питання релігії, бізнесу, сексу, поведінки вчителів, батьків, їх критика і т. інш.)» [10].

Вчитися стати особистістю – одна з найважчих наук, оскільки вона пов'язана з удосконаленням особистого характеру, зі здібністю діяти автономно, виявляючи самостійність суджень і високу особисту відповідальність за свої вчинки та дії [11].

Дані теоретичної розвідки та емпіричних досліджень дали підстави зазначити, що включення молоді у різні види діяльності (трудова, навчальна, комунікативна) через соціально-психологічний супровід, розширення сфери самосвідомості, накопичення життєвого досвіду, формування системи ціннісних орієнтацій, вирішення головного завдання - життєвого самовизначення є сприятливими чинниками становлення позитивної, цілісної, гармонійної та успішної особистості [12].

СПИСОК ВИКОРИСТОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А.В.Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с. – (Библиотека зарубежной психологии)
2. Бодров В.А. Проблема преодоления стресса. Часть 3. Стратегии и стили преодоления стресса // Психологический журнал.-2006.-Т. 27.- № 3.-С.106-116.
3. Корженко А.Л. Молодежная субкультура как альтернативная форма социализации личности в юношеском возрасте // Вопр. психол. 2010. № 2. С. 80-89.
4. Клонингер С. Теории личности: Познание человека. – СПб., 2003. – 720 с.
5. Романюк Л.В. Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку / Л.В. Романюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 188 с.
6. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М.: Педагогика, 1983. – 272 с.
7. Панок В.Г., Рудь Г. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія.- К.: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
8. Пилипенко Н. Особливості мотиваційної сфери осіб з підвищеною тривожністю // Соціальна психологія. 2006. № 3 (17), с. – 143-151.
9. Fear of Failure: Friend or Foe? March 2003 ψ Australian Psychologist. By Andrew J. Martin and Herbert W. Marsh.
10. Кузнецова І.В. Технології створення розвивального середовища в мережі Інтернет: Навчально-методичний посібник.- Кіровоград. «Код», 2009.- с.23.
11. Слободянюк А.В. Проблеми адаптації студентської молоді у вищому навчальному закладі (за результатами соціологічного дослідження) [Текст] / А.В.Слободянюк // Гуманізм та освіта. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, м.Вінниця, 21-23 вересня 2004 р. В 2-х томах. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. – Т. 2. – С. 247.

12. Косарева Л.В. Технологія соціально-психологічного супроводу студентів у вищому навчальному закладі // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XIV, част. 2 – К., 2012, - 452 с.

Лариса Віталіївна Косарева – науковий кореспондент Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАН України, психолог, завідувача лабораторією соціологічних досліджень Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця.

Larysa Kosareva –Institute of Psychology named after G. Kostiyk, NAPS of Ukraine Science Correspondent, psychologist, chief of sociological laboratory, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.